गानकोकिळा लता मंगेशकर यांच्याबरोबर गाताना.

भावगीतातील दोन वटवृक्ष : गजाननराव वाटवे व दाते.

भावगीतावर राज्य करणारा तरल गायक : अरुण दाते

अत्यंत तरल आवाजाचा गायक, भावगीतावर राज्य करणारा, लोकांच्या मनात भावपूर्ण गीत उतरविणारा अशा कितीतरी शब्दांत दाते यांचे वर्णन कलावंत करतात. पण, या सगळ्यांपलीकडे एक अत्यंत चांगला माणूस, उदार अंतःकरणाचा, दिलदार, प्रोत्साहन देणारा, भाऊ-वडील वाटणारा असा माणूस म्हणून भावणाऱ्या दाते यांनी शतक गाठावे, अशाच शुभेच्छा रसिक, कलावंतांनी व्यक्त केल्या आहेत.

यशवंत देव :

कुळ दात्यांचे रसिकाग्रणींचे जन्मग्राम इंदूर
नाक तरतरित, कांती गोरी, चर्या रुबाबदार
तलम रेशमी वस्त्र विणावे, तशीच स्वरांची भाषा
बुलंद करती अरुण दाते हरमैफलीचा नूर

संगीताची जाण असलेला, चांगला सूर असलेला, अभिजात गाण्याबद्दल घराण्यात प्रेम असलेला हा माणूस आहे. इंदूर स्टेशनवरून गझलगायक ए. आर. दाते असे नाव ऐकले होते. रेशमी आवाजातील ती गझल होती. भावसरगमसाठी आम्ही बोलावले. त्यानंतर अनेक अमर गाणी त्यांनी गायिली. पाडगावकरने लिहिलेली व मी संगीत दिलेली सुमारे ५० गाणी त्यांनी गायिली. त्यांच्या अदाकारीमुळे ती गाणे गाजली. त्यांचे पुढले आयुष्यही सुरेल व्हावे.

अनुराधा पौडवाल : ते आम्हांला मोठ्या भावासारखे, वडिलांसारखे आहेत. त्यांच्याबरोबर गाणे हे गायक म्हणून झालेच; पण कौटुंबिक नात्यातून अधिक झाले. भावाबरोबर गाताना जितके सुरक्षित वाटावे तसे वाटते. अत्यंत भारदस्त व्यक्तिमत्त्व आहे. त्यांच्याबद्दल जितके बोलावे तेवढे कमीच आहे. ते महाराष्ट्राचा जीव झाले आहेत. इतके लोक त्यांच्यावर प्रेम करतात. त्यांची गाणी प्रत्येक घरा-घरांत सजीव झाली आहेत. गाणे अत्यंत शिस्तीत करतात. त्यामुळे गाणे कधीही कमी-जास्त होत नाही. 'भातुकलीच्या खेळामधली...' हे गाणे ऐकताना खरेच गोष्ट ऐकण्याचा अनुभव येतो. 'स्वरगंगेच्या काठावरती' ऐकताना तो अनुभव त्यांच्या गाण्यातून आपण घेतो. मी भातुकलीच्या खेळामधली.... हे गाणे किमान त्यांच्याकडून १०० वेळा तरी ऐकले असेल. तरी प्रत्येक वेळी हे गाणे हवेच असे वाटते. कधीच, कोणतेच गाणे बोअर होत नाही. मलाच काय पण अनेक कलाकारांचे ते अरूदादाच आहेत.

रवींद्र साठे : अरूभैया यांचा काळ भावगीताचा सुवर्णकाळ होता. तलत महेमूदसारखी त्यांची तरल गायकी भावगीतासाठी पोषक होती. त्यांना गाणीही तशीच मिळत गेली. त्यांच्या आवाजात ही भावपूर्ण गाणी खूप छान वाटायची. हृदयापर्यंत पोहचायची. त्यांनी भावगीतावर राज्य केले. ते जसे चांगले गायक आहेत, तसेच मोकळे व दिलदार माणूस आहेत. याबाबतीत वडिलांचा वारसा त्यांनी चालविला आहे. माझे खूप कौतुक करून प्रोत्साहन देत असतात. आमच्या क्षेत्रात हातचे राखून बोलले असते तरी आवडले असते; पण ते इतके भरभरून बोलतात, की त्यांच्यातील माणूस लक्षात येतो. त्यांच्याबरोबर कोणाताही कलाकार असो ते खूप कौतुक करतात. मित्र म्हणून उत्तम आहेतच. आदर्श कलाकार म्हणूनही मी त्यांना पाहतो.

प्रमोद रानडे : दाते यांची सगळी गीते हळुवार आहेत. त्यांचा आवाज अतिशय तरल आहे. गाणे भावपूर्णपद्धतीने सादर करणे, स्वर, लय हे सगळे सांभाळणे त्यांना खूपच छान जमले आहे. त्यामुळेच त्यांची गाणी आजही ताजी राहिली आहेत. त्यांनी ती इतकी लोकप्रिय करून ठेवली आहेत, की गाण्याचा मोह कोणालीही होतो. तसा मलाही होत राहिला आहे आणि मी वेळोवेळी त्यांची गाणी गायिलीही आहेत. स्वरगंगेच्या काठावरती, दिवस तुझे हे फुलायचे... अशी सगळीच गाणी भावपूर्ण व आव्हानात्मकही आहे. इतकी वर्षे ही गाणे दातेसाहेबांबरोबरच इतर गायकांकडूनही आपण ऐकली आहेत. तरी आजही त्याला प्रचंड प्रतिसाद मिळतो, हेच त्यांच्या गायकीचे यश आहे.

मिलिंद इंगळे : महाविद्यालयात असल्यापासून मी दाते यांच्या घरी जात होतो; कारण त्यांचा मुलगा अतुल माझा मित्र आहे. त्यामुळे आम्ही सतत त्यांच्या घरी पडलेला असायचो. दाते यांचे आमच्या सगळ्यावरच खूप प्रेम होते. गेलो की कधीच न खाता सोडायचे नाहीत. त्या सगळ्या खूप छान आठवणी आहेत. अतुलप्रमाणेच त्यांनी आम्हांला वाढवले. सौमित्रने 'दिस नकळत जाई...' ही कविता लिहिली होती. त्याला मी चाल लावली. अतुलने माझ्या आवाजात नुसतीच डम्याच्या साथीने ती ध्वनिमुद्रित केली. दातेंनी ती ऐकली आणि त्यांना ती खूप आवडली. आपण ध्वनिमुद्रित करू, असे ते म्हणाले. माझ्या आयुष्यात पहिली चाल लावलेली, सौमित्रची पहिली कविता, त्यामुळे ती ध्वनिमुद्रित होणार म्हटल्यावर खूपच आनंद झाला. त्यानंतर आम्ही अख्खा अल्बम काढला. माझ्या आयुष्यातला तो मला सुवर्णकाळ वाटतो. त्यांच्या घरी गेलेले दिवस मला आयुष्यभर पुरणार आहेत. भावगीताचा एक अख्खा काळ त्यांनी आणला. भावगीत म्हणणे आणि दाते यांनी म्हणणे यातही फरक होता. ५० वर्षे त्यांनी भावगीतावर हुकमत गाजविली. देवांपासून आजच्या संगीतकारांपर्यंत सगळ्यांकडे ते गात गेले. ते सगळे पेलण्याची ताकद त्यांच्याकडे आहे. शब्दांचे उच्चार, फेक, भाव हे इतके सुंदर असते, की भावना हृदयापर्यंत पोहोचते. तसे आज फारच कमी लोकांना पोहोचवता येते. भाव सुंदरीतीने आणतात की भावगीताला ती देणगी आहे.

जितेंद्र अभ्यंकर : वाटवे, दाते यांच्यामुळे भावसंगीत खूप लोकप्रिय झाले. दाते यांचे गाणे सामान्य माणसाच्या तोंडातही रेंगाळे. अशा कलाकृती करणे अवघड असते. त्यांची सगळी गाणे सर्वसामान्यांपर्यंतही पोहचले. भावगीत सोपे करून सांगितले. याबाबतीत ते शुक्रतारा आहेत. आवाजातील तलमपणा खूपच भावणारा आहे. त्यामुळे त्यांच्या गझलही मनाला स्पर्शून जातात. इंदोरचे असल्याने हिंदी भाषेवर प्रभुत्व आहे. त्यांच्यामुळे मराठी भावगीताचा मोठा फायदा झाला. स्वभावतःच ते खूप दिलदार आहे. या गोष्टी त्यांच्या गाण्यातूनही येतात. तुमचे व्यक्तिमत्त्व गाण्यात दिसतेच. तेच त्यांच्याबाबतीतही खरे आहे. भावगीत हे थेट भिडणारे आहे. त्यांचा आवाज खूप वेगळ्या प्रकारचा आहे. त्यामुळे तो अजून तरी कोणी कॉपी करू शकला नाही.

श्रीधर फडके यांनीही शुभेच्छा दिल्या.

माझे जीवनगाणे

अरुण दाते यांच्या संगीतमय जीवनाचा आढावा घेणारा हा कार्यक्रम अजय धोंगडे ४ मे रोजी सादर करत आहेत. त्यामध्ये प्रमोद रानडे, अनया पेंडसे गाणे सादर करणार आहेत. यशवंतराव चव्हाण नाट्यगृहात सायंकाळी ५ वाजता होणारा हा कार्यक्रम विनामूल्य आहे.

दिवस अजुनी गायचे...

'या जन्मावर, या जगण्यावर शतदा प्रेम करावे...' असे गात हेच लाखो-करोडो रसिकांच्या जीवनाचे गीत बनवत ज्येष्ठ भावगीत गायक अरुण दाते यांनी रसिकांना आपल्या तलम आवाजाने मोहिनी घातली आहे.

इंदूर येथील रसिकाग्रणी रामूभय्या दाते यांच्या घरी ४ मे १९३४ रोजी अरुण दाते यांचा जन्म झाला. घरातील अत्यंत श्रीमंती, येणाऱ्या-जाणाऱ्या पाहुण्यांचे हृदयापासून होणारे स्वागत, अनेक कलावंतांना मिळणारे प्रेम-आधार दाते घराण्याची काही वैशिष्ट्ये आवर्जून नमूद करावी अशी आहेत.

अरुणजींचा आवाज लहानपणापासूनच अत्यंत सुंदर होता. घरात नेहमी बड्या-बड्या कलावंतांचे जाणे-येणे होते. त्यामुळे बेगम अख्तर, कुमार गंधर्व यांच्यासारख्या महान कलावंतांना अगदी समोर बसून ऐकण्याचे भाग्य त्यांना पहिल्यापासून मिळाले. अरुणजी अत्यंत सुंदर गातात हे पु. ल. देशपांडे यांनी रामूभय्यांच्या कानावर घातले होते. त्यामुळे त्यांनी अरुणजींना गाणे शिकण्यास सांगितले. त्यांची बुद्धिमत्ताही चांगली असल्याने इंजिनिअर व्हावे, ही त्यांच्या आईची इच्छा होती. त्यामुळे शिक्षण घेण्यासाठी ते मुंबईला आले. तरी त्यांचे गाण्याचे वेड काही कमी होत नव्हते.

मुंबईला आल्यावर त्यांना गाण्यातील गुरू के. महावीर हे भेटले. तिथून त्यांचा गाण्याचा प्रवास अधिक वेगाने सुरू झाला. त्यानंतर त्यांनी इंदोर आकाशवाणीची परीक्षा देऊन तिथे गाणे सुरू झाले. सुरुवातीला केवळ हिंदी गाणे, गझल गायचे. हा आवाज यशवंत देव यांच्या कानावर पडला. श्रीनिवास खळे यांनाही हा आवाज आवडला आणि त्यांनी त्यांना मराठी भावगीते गायला सांगितली. त्यामुळेच मराठी भावगीताला हा तलम आवाज मिळला.

आज वयाच्या ७५ व्या वर्षीही त्यांचा आवाज अत्यंत सुंदर लागतो. श्रोत्यांना आजही त्यांची गाणी ऐकावीशी वाटतात. त्यामुळेच अमृतमहोत्सवी वाढदिवसानिमित्त शुभेच्छा देताना रसिक म्हणतात, 'दिवस अजूनही गायचे...'

संकलन : वसुधा जोशी

ओठांवरील गाणी

- या जन्मावर या जगण्यावर शतदा प्रेम करावे...
- दिवस तुझे हे फुलायचे...
- येशिल येशिल....
- स्वरगंगेच्या काठावरती वचन दिले तू मला...
- भातुकलीच्या खेळामधली...
- शुक्रतारा...
- अखेरचे येतील माझे....
- दिल्या घेतल्या वचनाची...
- दिस नकळत जाती...
- संधिकाली या अशा...